

Ходаківський Є.І.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління,
Житомирський національний агроекологічний університет*

Іванюк О.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління,
Житомирський національний агроекологічний університет*

Плотнікова М.Ф.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності,
Житомирський національний агроекологічний університет*

ПАРАДИГМА ГЕШТАЛЬТІВ УПРАВЛІНСЬКИХ СИСТЕМ

Розглянуто етапи та тенденції розвитку національної економіки у світлі системного підходу та акцентована увага на розумінні цілісності суспільно-екологічних, економіко-демографічних, техніко-технологічних та системно-синергетичних процесів суспільного буття. Висвітлені парадигмальні підходи мають теоретико-методологічний та прикладний характер у всіх сферах діяльності людини. Висвітлено досвід впровадження біомімікрії в суспільно-етичних та еколого-економічних процесах, а явища та процеси розглядаються з врахуванням еволюційного процесу та умовах розуміння цілісності, системності та різноманітності складових біоекосистеми. Запропоновано управлінську функцію здійснювати на основі гештальтного (образного) підходу, що в свідомості формує стійкі форми, здатні забезпечувати довгостроковий характер змін та їх стійкість до зовнішніх впливів. Розкрито механізми управління розвитком сільських територій через впровадження практики публічного управління та реалізації ідеї «Родова садиба».

Ключові слова: парадигма, гештальт, системний підхід, гештальт-психологія, стійкість, цілісність.

ПАРАДИГМА ГЕШТАЛЬТОВ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ СИСТЕМ

Ходаковский Е.И., Иванюк О.В., Плотникова М.Ф.

Рассмотрены этапы и тенденции развития национальной экономики в свете системного подхода и акцентировано внимание на понимании целостности общественно-экологических, экономико-демографических, технико-технологических и системно-синергетических процессов общественного бытия. Освещенные парадигмальные подходы имеют теоретико-методологический и прикладной характер во всех сферах деятельности

человека. Отражен опыт внедрения биомимикрии в общественно-этических и эколого-экономических процессах, а явления и процессы рассматриваются с учетом эволюционного процесса и в условиях понимания целостности, системности и разнообразия составляющих биоэкосистемы. Предложено управленческую функцию осуществлять на основе гештальтного (образного) подхода, формирующего в сознании устойчивые формы, способные обеспечивать долгосрочный характер изменений и их устойчивость к внешним воздействиям. Раскрыты механизмы управления развитием сельских территорий путем внедрения практики публичного управления и реализации идеи «Родовое поместье».

Ключевые слова: парадигма, гештальт, системный подход, гештальт-психология, устойчивость, целостность.

GESTALT PARADIGM SYSTEMS MANAGEMENT

Khodakovsky E., Ivanyuk O., Plotnikova M.

The article uses a systematic approach. It considers the stages and tendencies of development of the national economy. The paper focuses on the understanding of the integrity of socio-ecological, economic, demographic, technological and synergetic processes of social life. It lights paradigmatic approaches that are theoretical, methodological and applied nature in all fields of human activity. The authors show the experience of implementation of bio mimicry in the social-ethical and ecological-economic processes. They consider phenomena and processes taking into account the evolutionary process. The article understands the processes in their integrity, consistency and variety of elements that make up bioecosystem. The paper proposes to manage social and economic activities using Gestalt (imaginative) approach. It forms the stable form in the mind. They provide sustainable change in the long form. The paper illustrates the mechanisms of control of rural development through the introduction of the practice of public administration and implementation of the idea of "Patrimony".

Keywords: paradigm, Gestalt, system approach, gestalt psychology, sustainability, integrity.

Постановка проблеми. Фундатор української інтелектуальної ідеї розвитку національної економіки В. І. Вернадський розглядає Землю як цілісну живу сутність, що має свої цілі, завдання, програму та механізми розвитку, а людина у складі Біосфери є лише складовим елементом, що не має права до завоювання, підкорення та бездумного пристосування до власних потреб. Людина як лише складова частина глобальної екосистеми знаходиться у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими складовими її частинами і має враховувати притаманні як їм, так і системи в цілому цілісності, системності та різноманітності. Врахування ніші кожного елемента системи біосфери Землі дозволяє людині досягати більшої ефективності своєї діяльності, в тому числі з позиції підвищення продуктивності праці, як то є в пермакультурі, її економічності та екологічності (екологічне, зокрема, саманне будівництво), сталого розвитку тощо. Ноосферні підходи в освіті та вихованні дозволяють формувати засади нового світогляду, де є розуміння, що на Землі все живе і має право на існування, тому людина не повинна розглядати себе як центр уваги, що формує умови поведінки інших, а навпаки забезпечувати адекватну вимогам сьогоденню поведінку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гештальтний підхід значною мірою розкрито в системі психологічної корекції, коли особистість відновлює свої функції через розумово-психічну діяльність, основу на образах. Практична ефективність та значущість таких підходів знайшла своє підкріплення у працях Ф. Бретано, М. Вертхеймера, В. Вундта, Е. Гусселя, Х. Еренфельса, К. Левіна, К. Кофки, Е. К. Невіса [1–4] та інших, які розглядали психологію форми для вирі-

шення «відкритої кризи». Орієнтація на вивчення природних процесів та їх впливу на людину сформувала школу гештальту¹ таких науковців з світовим ім'ям як М. Планк («Фізичні гештальти у спокої і стаціонарному стані», 1920), Е. Ласло, І. Стенгерс, Г. Хакен, Д. Чернавський, Г. Малінецький та інші [5]. Вітчизняними авторами зроблена спроба узагальнити та здійснити генезис світової наукової думки гештальт-менеджменту як позитивного, оптимістичного образу розвитку економічних, соціальних та психологічних явищ [6]. У вітчизняній школі розвитку гештальтні підходи у становленні економічних та соціальних систем використовувалися у працях В. Вернацького, С. Подолінського, М. Руденка, В. Шевчука та інших. На практичному рівні гештальт-технології найшли своє широке впровадження в маркетинговій діяльності. Водночас відсутність системного у вивченні гештальту як підходу в управлінні соціально-економічною системою чи територіальним відтворенням належить дослідити.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення та обґрунтування ролі гештальту в формуванні системи менеджменту та управління соціумом в межах територіального об'єднання з позиції формування його цілісності, холізму, стійкості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково-публіцистичні пошуки сутності людини, її природи, процесів, що протікають у Всесвіті виходять як з позиції чіткої організації, так і нічим необумовленого хаосу, еволюційний підхід поєднується з мережевим мисленням та фрактальним розумінням і голографічною побудовою окремих структур. Синергетична парадигма розширила межі розуміння процесів на матеріальному плані та методологічно орієнтувала комунікативні стратегії діяльності людства у напрямі пізнання міждисциплінарності, комунікативної діяльності, процесів модулювання, в тому числі з позиції розуміння нематеріальної природи явищ, що нас оточують.

Здійснюючи спробу розкриття природи явищ та процесів, що протікають в соціально-економічних

¹ Gestalt (нім.) – це фігура, образ бачення, уява, контур рельєфності, цілісності. Гештальт – це цілісний образ (уява) будь-якої структури, що практично не виводяться з компонентів, які її утворюють. Це просторово-наочна форма предметів (явищ, схем, подій), що сприймаються, чий властивості не можливо зрозуміти сумуванням властивостей їх частин. Основними принципами гештальту є холізм.

системах варто повернутися до тези, зазначеної ще на скрижальях Гермеса Трисмегіста – «Що наверху, те й внизу» [7]. Економіка як складова суспільних відносин, що формуються під впливом процесів глобалізації, децентралізації, асиметрій та диспропорцій розвитку вимагає забезпечення стійкості та конкурентоспроможності систем, в тому числі в масштабах світу на довгостроковій основі. Це можливо, значною мірою, за рахунок активізації внутрішнього потенціалу територій, зокрема людського капіталу. Основою такого розвитку є community development (розвиток громад), коли керуючою системою та кінцевим споживачем всіх благ є громада (адміністративно-територіальної одиниці, в тому числі села, об'єднаної територіальної громади, району, області, країни, наднаціонального утворення). Світова практика становлення «розумних громад» (smart community), хоча має відмінну регіональну специфіку, заснована на потенціалі території та є ініційованою місцевими громадами (зокрема, асоціацією «Жити має вся Швеція» об'єднано 6 тисяч сільських громад, 60 % ВВП США продукується в маленьких населених пунктах тощо). Іншими словами, коли процеси та технології, в тому числі соціальні, коли громади створюють додану вартість, будучи конкурентоспроможними на своїй території, вони формують суспільство майбутнього. В цій ситуації найголовнішим моментом є свідомість та спосіб мислення людей. Зміна способу мислення є вирішальною з позиції становлення соціуму. Забезпечення достатнього ресурсного обміну в межах території дозволить відповідному соціуму та індивідам, що його складають, реалізовувати свої потреби та розвиватися.

Таким механізмом, що уможливить зміну свідомості та соціально-психологічного підходу в сільському соціумі може бути наявний соціально-психологічний інструментарій, що активно використовується світовими корпораціями в системі менеджменту, розроблених У. Джеймсом, Ч. Кулі, Е. Еріксоном та іншими. Сформована ними концепція ідентичності використовує інструменти гештальт-менеджменту, зокрема створення позитивного образу, який визначає мотиваційну модель розвитку соціальної системи внаслідок взаємопов'язаних відносин в соціумі через практику символічного інтеракціонізму [8]. Застосування концепції щодо цілісного соціуму що проживає на певній території є можливість управління ним через інструменти гештальту (рис. 1), де ключовою є позиція кожної особистості у її соціалізації, що залучає системно до цінностей у розв'язанні життєвих та господарських завдань, що розкриває внутрішній потенціал максимізуючи результативність діяльності.

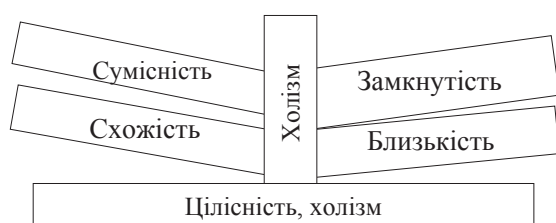

Рис. 1. Дерево гештальту

Джерело: власні дослідження

Цілісність сприйняття і його впорядкованість досягається завдяки наступним принципам: близькість (стимули розташовані поряд, мають тенденцію разом), схожість (стимули, схожі за розмірами, формою тощо, мають тенденцію сприйматись разом), замкнутість (відображає тенденцію завершувати фігуру так, щоб вона мала нову форму), суміжність (близькість стимулів в часі і просторі; суміжність може обумовлювати сприйняття, коли одна подія викликає іншу). Ментальне тіло людини (її розумова діяльність, думки) визначає наслідки її практичних дій (якщо людина вірить, що вона нічого не може, то результативність такої праці наближається до нуля і, навпаки, впевненість у собі, віра в свої сили наближає особу до бажаного результату). В такому раі гештальт працює на рівні самопрограмування, що завдає цільову функцію як особі, так і навколишньому простору. Запровадження гештальт-технологій засноване на «Я-концепції», відповідно до якої 48,5 % того, що має особистість обумовлене її генетикою, діяльністю та вадами, а 48,5 % – впливом оточуючого середовища та 3 % – особистості-лідери, які зробили себе самі («self-made man»). Система починає працювати, коли об'єднані на основі спільного світогляду особистості вірять, що «вони все» для цієї території.

Головним інструментом синтелектичного моделювання ми обрали гештальтну конструкцію, що побудована на нашій теоретичній уяві та поєднанні принципів гештальтології: схожість, близькість, суміжність, замкнутість, що формують головний інструмент цілісності – холізм (Х. Еренфельс, В. Кьолер, М. Вертгеймер та ін.). Гештальтний підхід з'явився на стику культурних епох, що знаменують трансформацію багатьох областей знання. У другій половині минулого століття епоха модерна з характерними для неї раціоналізмом і вірою в об'єктивність змінилася епохою постмодерна, відмінною рисою якої було заперечення якої б то не було об'єктивної реальності. Таким чином, гештальт-підхід виявився в авангарді постмодерністської революції. Визначення місця гештальтів в сучасній культурі та науці одна з найскладніших і суперечливих проблем пов'язаних з питанням про їх приналежність до якої-небудь з відомих сфер життєдіяльності людини. Інтерпретація процесів переходу ментальної енергії (думки, інтелектуальної енергії) в астральну (почуття, чуттєву енергію) і фізичну пояснимо з самого процесу редукції енергії (табл. 1).

Як бачимо, процеси редукції (переходу, перетворення) можливо характеризувати семіотичним кількісним та якісним виразом матеріалізації та дематеріалізації енергії, що являє собою нескінченне існування Всесвіту, дихання всього живого, циклічність розвитку, фазові переходи, руйнування та катастроф. Домінуючими при цьому є процеси мислення та творчості, позитивна спрямованість думок, творчий інтелект. Гештальтні форми можуть бути різними: триумф та сила творчого розуму (ноосферна економіка), мультиплікація та акселерація нових творчих ідей (інновінг), прагнення до найвищої міри досконалості (акмеологія), взаємодія ринкових сил (гудвіл), позитиву гештальту особистості

Прикладом вдалого використання гештальттехнологій може стати ідея підприємства, як єдиної родини. Такий образ підприємства, або гештальт, використовується в Японії. Кожен працівник асоціює себе з членом великої родини, керівника з «батьком», колега – з «рід-

Таблиця 1. Інтерпретація процесу Редукції (пряма і зворотна)

Зміст поняття	Значення / позначення		Інтерпретація пряма і зворотна
З лат. – <i>reductio</i>	Повернення відновлення	→ ←	пряма зворотна
Редукція економічна	Зведення складного до простішого	↔	пряма
Редукція інформативна	Складність, паралельність, порівнянність	→ ←	пряма зворотна
Редукція математична	Пошук істини, зведення до простого	↔	пряма
Редукція синтелектична	Пролонгування дії інтелектуальної енергії	→ ←	пряма зворотна

Джерело: власні дослідження

нею». Такий гештальт формує «дух підприємства», працівники не сприймається як окремі елементи системи управління, а виступають як «родина», як щось єдине, ціле. В той самий час, в кожному працівнику відображене підприємство, а відображення структури цілого в її елементі і є рефлексією (термін рефлексія з латині означає «відображення»). Метод гештальта допомагає створити цілісну команду, без опори на кожного працівника окремо. Таким чином втілюється принцип командної роботи в чистому вигляді, виконання загальних цілей і завдань, побудова грамотної і злагодженої роботи. Окрім управління персоналом, гештальттехнології ефективно використовують у маркетингу, формуючи попит на новий продукт, що ще не надійшов у продаж. Новий продукт не рекламується, а формується певний образ майбутнього покупця, який неодмінно є власником представленого продукту. Наприклад гештальтом успішності у 90-х роках був автомобіль марки Мерседес. Попит на представлену марку автомобіля формувалася за рахунок певного образу успішного члена суспільства. Основним, цільовим гештальтом був саме певний образ людини, а проміжним – автомобіль, тобто сам продукт. Осмислення та створення образу відбувається за допомогою рефлексії – відображення певного бачення буття, очима різних членів суспільства. Представлена інноваційна технологія маркетингу дозволяє маніпулювати попитом на ринку, за рахунок формування ціннісного образу, який впливає на психологічне сприйняття, а як наслідок – на вибір який робить людина. Розглянемо глибше сутність гештальту, як інструмента рефлексивного управління та дамо відповіді на питання що таке гештальт, як його людина сприймає, як він діє і які наслідки цієї дії на людину (рис. 2).

Що ми бачимо? – Коло, що складається з крапок. Не крапки, що формують коло, а саме коло. Форма кола – це гештальт, організуюча сила сприйняття, яка миттєво, швидше, ніж ми можемо усвідомити, накладає на зобра-

Рис. 2. Сприйняття кола (формування образу кола)

Джерело: сформовано на основі [6]

ження певний набір сенсів. Так гештальти управляють сенсами, гештальти – це і є сенси. Наприклад, британські учені відмітили, що людина сприймає слово, яке читає, як єдине ціле, а не набір букв. Прикладом гештальту може бути музика. Ми сприймаємо мелодію не як суму окремих нот, а як щось самостійне, єдине, цілісне. Мелодія не складається в нашій свідомості поступово, нота за нотою, але усвідомлюється відразу цілком – як коло з крапок в наведеному вище прикладі.

Складовими елементами психологічного сприйняття гештальта є: об'єкти, оцінки суб'єкта, прогнози і очікування, які суб'єкт вибудовує стосовно цього образу, а також власна оцінка суб'єктом можливого впливу на образ та навпаки – впливу гештальта на розвиток суб'єкта, все перелічене є частинами гештальту [6]. Частина гештальту мають певну ієрархію (міру важливості впливу на загальне сприйняття образу) та гармонічно співіснують одна з одною. При чому, основний образ є цільовим гештальтом, а його складові частини називаються проміжними гештальтами.

Гештальттехнологія, як і кожна техніка, що впливає на людину зачіпає її психологію та супроводжується рухом енергії. Психологи виділяють три рівні енергії, що рухає психологію людини до змін. Перший рівень – доступна енергія. Вона формується досвідом і доки немає деякої кількості доступної енергії, ніщо не може статися – людина не прагне змін, її все влаштує. На цьому рівні немає енергії вільного збудження. Необхідний хоч би мінімум вільного збудження. Потрібно мати енергію певного роду: ворожість, любов, радість, що завгодно, хвилювання або тривожність, невдоволення – це і є вільне збудження. Другий рівень – фокусування: людина має вільне збудження, але я не знає, що відбувається, тобто психологічне сприйняття ситуації відбувається на емоційному, чуттєвому рівні, коли ще не включені процеси рефлексії, аналізу, сприйняття. Саме тут гештальт найдоречніший. Процеси, які прийнято вважати гештальтом, краще всього забезпечують фокусування як кількість енергії яка не лише має місце, а й діє. Третій рівень – енергія оволодіння або привласнення. Припустимо, у людини є енергія – вона член колективу, працівник сфокусувався на ній – це гнів: «Не вдоволення рівнем заробітної плати». Саме на цьому рівні має працювати гештальт, який би змінив психологічний стан людини з простого збудження на оволодіння цією енергією. У стані збудження людина ще не привласнює енергію, що створила певний психологічний стан собі – вона шукає винних. Привласнення або оволодіння насправді означає прийняття відповідальності за певний стан на себе. Вмілий керівник за допомогою психологічного впливу створить

гештальт, який змінить працівника «невдоволеного» на працівника – «жертву» важкого економічного становища, працівника – «борця» за права колективу, працівника – «незламного» такого, що може витримати будь які труднощі і т.д. Саме при такій зміні людина приймає відповідальність на себе, вона володіє енергією, знає, що це таке, і знає, що це належить їй робити.

В кінці минулого століття в США народилася та широко активізувався в усьому світі новий напрям гештальтології під назвою нейролінгвістичне програмування (НЛП). Нейролінгвістичне програмування (НЛП) – це створення багатомірної моделі структури та функцій досвіду людини. В основі НЛП – сенсорна дія терапевта на клієнта з метою створення в останнього нових, раціональніших програм поведінки та дій. Ці програми закріплюються в мозку людини на нейронному рівні та є основою його нового досвіду. Психотерапія такого типу – це психотерапія образу (від англ. *image* – образ) за допомогою слова. Тому дана психотерапія розшифровується, і як терапія образу, і як нейролінгвістичне програмування. Але узагальнено можна сказати, що це – теорія слова, що сприяє успішній діяльності людини.

НЛП являє собою процес прискореного навчання і перенавчання, позбавлення від небажаних стереотипів поведінки, створення їх нових програм. Особливістю НЛП є те, що на клієнта жодний вплив не здійснюється, йому нічого не нав'язується. Йому просто пропонується вибір тієї чи іншої (потрібної для нього) програми, її засвоєння, закріплення на рівні стратегій роботи вищої нервової діяльності і подальше використання у повсякденному житті. Причому клієнт може (і повинен) доповнити відповідну програму своїми образами [9, с. 159].

За нашими дослідженнями формуванню оптимістичних програм поведінки людини сприятиме системносинергетичний підхід, зокрема, поєднання економічного світогляду та духовного, що знаходить своє креативне відображення у формі етнотуристичного, екологічного, соціального, пермакультурного та інших підходів до управління розвитком особистості та суспільства. Так, реальним механізмом відродження сільських територій є практика публічного управління, яка базується на діяльності громадської організації, зареєстрованої в територіальній громаді і діючій на її території, реалізуючи ідею «Родова садиба». Розвиток родових поселень поширений у 100 населених пунктах України, що об'єднані на єдиній світоглядній основі – гармонії Людини та Природи [10]. Скоординована діяльність органів влади та управління як на державному, так і на місцевому рівні через інструменти державно-приватного партнерства посилює результативність такої діяльності.

Висновки. Запровадження гештальттехнологій – це прийняття відповідальності за все на себе за рахунок зміни образу себе в ситуації, що легко ліквідує проблему. Зміни відбуваються не через примус, спроби переконання чи інтерпретацію, а через сприйняття та розуміння. Гештальттехнології – процес поступової організації діяльності підприємства за чіткого усвідомлення на відповіді на питання: «хто ми», «що маємо», «які наші сильні й слабкі боки», «чим ми унікальні», «як працює система», «що дозволяє усьому працювати», «що це дає і чого це позбавляє». Такий шлях дозволяє придбати тверду опору у тому, щоб вносити якісь корективи в такий стан справ, змінюватися, якщо це потрібно і, можливо.

1. Köhler W., *Gestalt psychology*, N. Y., 1929.

2. Koffka K., *Principles of gestalt psychology*, N. Y., 1935.

3. Wertheimer M. *Experimentelle Studien über das Sehen von Bewegungen*, «*Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane*», 1910–11. Abt. 1, Bd 61.

4. Перлс Ф. «Гештальт-подход. Свидетель терапии» / Ф. Перлс. – М. Изд-во Института психотерапии, 2003. – С. 16.

5. Аршинов В. И. *Синергетика как феномен пост-неоклассической науки*. – М.: ИФРАН, 1999. – 203 с.

6. Гештальти соціально-економічних систем: монографія / О. В. Мосієнко, С. І. Ходаківський, В. В. Вольська [та ін.]; за ред. Є. І. Ходаківського. – Житомир: Рута, 2016. – 226 с.

7. Гарин И.И. *Что такое мистика? в 2-х томах. Том 2* / И.И. Гарин. – М., «Терра – книжный клуб», 2002. – С. 397–401.

8. Баклушинский, С. А. *Развитие представлений о понятии «социальная идентичность»* [Текст] / С. А. Баклушинский, Е. П. Белинская // *Социальная психология. Хрестоматия* / сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая. – М., 2000. – 475 с.

9. Ходаківський Є. І. *Психологія управління: підручн. 5-те вид. перероб. та доп. [текст] Підручник*. / Є. І. Ходаківський, Ю. В. Богоявленська, Т. П. Грабар. – К.: ЦУЛ, 2016. – 492 с.

10. *Родова садиба: економіка, технології, комунікації, екологія: навч. посіб.* / М. Л. Васильєв, Г. Грабар, С. В. Молодецька, М. Ф. Плотнікова. – Житомир: Рута, 2017. – 272 с.

E-mail: mfplotnikova@gmail.com